

recensie

Mondiale rechtvaardigheid

Houtum, H. van & J. van Vugt (red.) *Eerlijke nieuwe wereld. Voorbij de grenzen van de natiestaat*. Klement, 206 p., € 19,95

Waarom stuit het streven naar een eerlijke wereld voor allen, ongeacht afkomst, geslacht of woonplek, nog altijd op (geografische) grenzen? Is er een beleid denkbaar dat bijdraagt aan mondiale rechtvaardigheid, dus een vorm van rechtvaardigheid voorbij de grenzen van de natiestaat? Dat soort vragen komt aan de orde in *Eerlijke nieuwe wereld*, product van de samenwerking tussen het Nijmegen Centre for Border Research en het Soeterbeeck Programma, beide onderdeel van de Radboud Universiteit. Het boek bevat prima essays van Henk van Houtum, Ronald Tinneveld en Peter Bal, Ben Crum, Albert de Vaal, Esther-Mirjam Sent, Willemijn Verkoren en Gerd Junne, Ruerd Ruben en Ashley Terlouw. Ik licht hier twee uitstekende bijdragen uit.

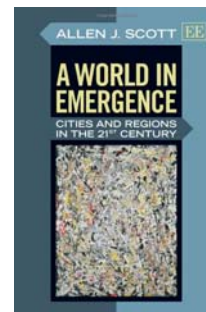
Henk van Houtum betoogt dat de huidige mondiale ongelijkheid tussen armen en rijken nog steeds schrijnend is. Ze is echter nauwelijks een onderwerp van publiek debat. Het voortbestaan van de kloof tussen arm en rijk is het resultaat van moreel-politieke keuzes die gemaakt worden in zowel arme als rijke landen. Het belang van de wereld staat niet voorop maar belangen van staten. Onaan-tastbaarheid van nationale grenzen en maximalisering van nationaal welzijn zijn hun uitgangspunten. Die bemoeilijken het idealistische streven naar meer mondiale rechtvaardigheid. Ondanks de lange traditie van internationale handel en een toenemend vrij verkeer van goederen, kapitaal, diensten en werkzoekenden, doen politici, beleidsmakers en journalisten nog steeds voorkomen alsof de wereldkaart een mozaïek van vakjes is: elke staat een eigen kleur. In werkelijkheid, zo beargumenteert Van Houtum, is de wereld al lang een wirwar van vervlechtingen geworden. Hij beargumenteert dat het negentiende-eeuwse ideaal van de exclusief begrensde natiestaat normatief dubieus is – dat was

toen al het geval, en in de hedendaagse tijd van globalisering al helemaal. Het maken van een onderscheid tussen mensen op basis van iets waar zij niets aan kunnen doen of veranderen, namelijk hun geboortegrond en/of bloedverwantschap, is onethisch.

Albert de Vaal analyseert in zijn bijdrage de economische verwevenheid tussen landen: de toenemende internationale handel, de arbeidsmigratie en het grensoverschrijdend kapitaalverkeer. Er is al veel geschreven over de effecten van globalisering op landen. Wat De Vaal daaraan toevoegt is hoe het individuele rechtvaardigheidsdenken over mondiale inkomensverdeling samenhangt met het vervagen van nationale grenzen. Het economisch 'ontgrenzen' van landen verandert de beoordeling van mensen. Hij stelt pregnante vragen over bewustwording van de scheve mondiale inkomensverdeling binnen het kader van globalisering, over solidariteit en bewustwording van ongelijkheden in de eigen samenleving. De Vaal construeert daarvoor een model op basis van drie rechtvaardigheidscriteria. Daarnaast onderscheidt hij contextuele factoren. Het resultaat is een degelijke en genuanceerde beoordeling van de effecten van globalisering op de rechtvaardigheidsbeleving van de mondiale inkomensverdeling.

De auteurs kiezen allen een eigen invalshoek bij de bestudering van hun onderwerp. Waar ze in redelijke gemeenschappelijkheid impliciet naar neigen is een nieuwe invulling van het mondiale-systeemperspectief dat in de jaren 70 tot ontwikkeling was gekomen (zie bijvoorbeeld de bijdrage van Verkoren en Junne). Een van de pijlers van zo'n nieuw perspectief is dat de toegenomen interdependentie in de wereld nieuwe wederzijdse verplichtingen schept.

Roald Plug

Schaafsma, R. *De Renkumse en Heelsumse beekdalen. Een cultuurhistorische wandelgids*. Matrijs, 184 p., zes losse wandelkaarten, € 19,95.

Na *De Oosterbeekse en Doorwerthse beken* verkende Ruud Schaafsma ook de beken rond het aangrenzende Renkum en Heelsum op de Veluwerand. Veel aandacht voor de negentien watermolens die eeuwenlang door het beekwater werden aangedreven.

Scott, A.J. *A World in Emergence. Cities and Regions in the 21st Century*. Edgar Elgar, 240 p., 65 pond.

Allan Scott (1938), emeritus hoogleraar aan de Universiteit van Californië in Los Angeles, is een van de meest geciteerde sociaal geografen. In *A World in Emergence* beziet hij verstedelijking, regio's en de kapitalistische wereldeconomie vanuit een macroperspectief. De inleiding en hoofdstuk 1 zijn te vinden op www.e-elgar.com

Ruimtevolk Jaarboek 2012. Nieuw eigenaarschap in de ruimtelijke ordening. 184 p., € 10, te bestellen via www.ruimtevolk.nl; ook als pdf op internet beschikbaar. Sinds 2007 bestaat op internet Ruimtevolk, een 'onafhankelijk kennisplatform voor ruimtelijke vraagstukken'. Iedereen die zich betrokken voelt bij planologische of geografische vraagstukken in Nederland is welkom om een blog in te sturen, of te reageren op eerdere blogs. Het royaal geïllustreerde jaarboek presenteert een ruime selectie opinies en beschouwingen, maximaal duizend woorden lang, over bijvoorbeeld de woningmarkt, kantorenleegstand, smart cities. Ze zijn losjes gebundeld onder de vlag 'nieuw eigenaarschap': er zijn in de ruimtelijke ordening meer dan ooit kansen voor lokale *bottom-up* initiatieven, nu traditionele partijen als overheden, projectontwikkelaars en woningcorporaties stilzitten vanwege de economische crisis.

Baas, H. e.a. (red.). *Tot hier en niet verder. Historische wallen in het Nederlandse landschap. De stand van kennis.* Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 297 p., pdf op www.cultureelerfgoed.nl
Rond 1900 waren er 450.000 kilometer kavelgrenzen in Nederland: vooral sloten en dijken in lage delen, onder meer aarden wallen en heggen in de hogere delen. Daarvan is een eeuw later ruim de helft verdwenen. Modernisering en ruilverkaveling hebben hun tol geëist. Maar inmiddels is de waardering voor oude kavelgrenzen sterk gegroeid. De omslag van dit boek toont vrijwilligers die bezig zijn op Texel zogeheten *tuunwallen* te herstellen.

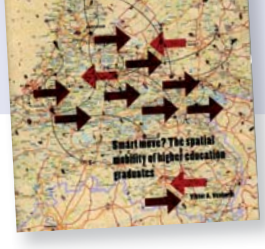
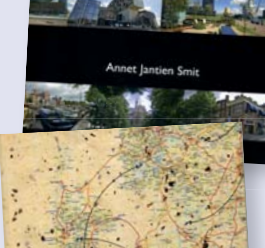
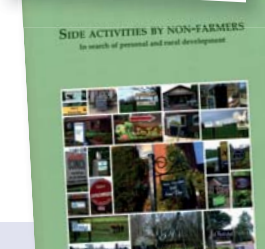
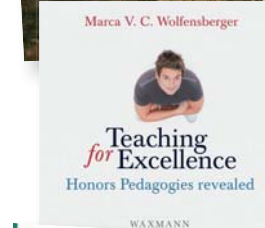
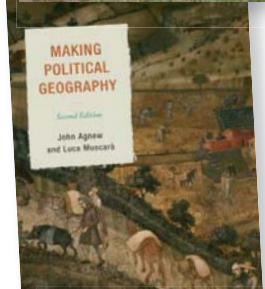
Dit boek, gebaseerd op voordrachten van een symposium, belicht aarden wallen vanuit veel perspectieven (ecologisch, geomorfologisch, archeologisch, cultuurhistorisch, beheersmatig) en onderzoekt hun uiteenlopende functies. Moesten ze akkers beschermen tegen wild en vee van buiten ('een ouderwetse vorm van prikkeldraad')? Of moesten ze juist wild opsluiten, zodat jagers van een rijke buit verzekerd waren (wildparken)? Dienden ze om mensen tegen te houden (landweren)? Markeerden ze eigendomsgrenzen? Beschermden ze

akkers tegen stuivend zand? In een reeks van (regionale) cases worden zulke vragen beantwoord. Veel foto's en kaarten illustreren dit overzichtswerk.

Agnew, J. & L. Muscarà. *Making Political Geography*. Second Edition. Lanham, Rowman & Littlefield, 283 p., 27,95 pond.
Tien jaar na de eerste versie verschijnt een uitgebreide editie van deze gezaghebbende geschiedenis van de politieke geografie. Met de Italiaanse politiek geograaf Luca Muscarà als co-auteur heeft John Agnew (verbonden aan UCLA) vooral gewerkt aan verdieping en nieuwe voorbeelden. De eerste versie van *Making Political Geography* verscheen namelijk kort na 11 september 2001.

Het hoofdstuk over het historisch canon is uitgebreid met een behandeling van het werk van André Siegfried en een paragraaf over het werk van geografen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het hoofdstuk over de naoorlogse herleving van de politieke geografie heeft een andere kleur gekregen: de auteurs spreken nu van hervinding in plaats van herleving. Het hoofdstuk over de hedendaagse politieke geogra-

afen, kunstenaars en andere creatieve ondernemers aan Annet Jantien Smit vertellen dat ze zich overal in de stad kunnen vestigen, mits voorzien van een telefoon, computer en fiets, blijkt dat ze toch massaal kiezen voor hippe, sfeervolle buurten. Smit onderzocht hoe creatieve ondernemers hun wijk ervaren en hoe dit hun beslissing zich hier te vestigen heeft beïnvloed. Wijkreputaties zijn belangrijker dan harde economische voordelen, zo blijkt in het Oostelijk Havengebied in Amsterdam, het Lloydkwartier in Rotterdam en de

fie is sterk verbeterd en aangepast, met een uitgebreide discussie over de grote maatschappelijke thema's (de wereldorde na de Koude Oorlog, de mondiale milieuproblematiek) en de wetenschappelijke uitdagingen (de betekenis van het nieuwe denken binnen de politieke geografie over schaalniveau en over ethiek).

De nieuwe editie bevat ook meer kaarten en een uitgebreide index zodat auteurs, onderwerpen en locaties makkelijker op te sporen zijn. Dit alles maakt het boek een prachtige introductie tot de geschiedenis en de thema's van de politieke geografie, met veel aandacht voor de impact van de veranderende geopolitieke context op de ontwikkeling van deze subdiscipline. (Virginia Mamadouh)

Stralen G. van & R. Gudde (red.). *...En denken! Bildung voor leraren.* ISVW/Hogeschool Utrecht, 408 p., € 29,50.
Wolfensberger, M.V.C. *Teaching for Excellence. Honors Pedagogies revealed.* Waxmann, 213 p., € 26,90.

Geen boeken over aardrijkskunde, wel over onderwijs, docenten en leerlingen. *...En denken!* is een mooi uitgegeven

Hortusbuurt in Groningen.

Creative ideeën zijn er ook op het platteland. Steeds meer burgers (of beter gezegd: niet-boeren) openen er een *Bed&Breakfast*, kinderopvang of galerie. Zulke nevenactiviteiten beginnen ze vaak niet om er veel geld mee te verdienen, maar omdat de activiteiten het persoonlijk welzijn verhogen. Ook de streek zelf heeft er baat bij: nevenactiviteiten dragen bij aan de (re)vitaliteit van het platteland. Onderzoeker Marianna Markantoni adviseert gemeenten dan ook om zulke nevenactiviteiten welwillend te bezien; bang voor bijvoorbeeld verrommeling van het buitengebied hoeven ze niet te zijn.

Veel afgestudeerden aan universiteit of hbo in Noord-, Oost- of Zuid-Neder-

bundel essays over 'het proces van persoonlijke vorming op basis van een brede kennismaking en beschouwing van culturele en maatschappelijke verworvenheden en uitingen'. Ofwel (zonder hoofdletter) *bildung*. De uitgave moet een 'gebruiksboek' worden voor (aspirant-)leraren en belicht *bildung* in de werksfeer, vrije tijd en in het onderwijs.

In *Teaching for Excellence*, als proefschrift verdedigd in Utrecht, doet Marca Wolfensberger verslag van haar studie naar de didactiek die ten grondslag ligt aan honoursonderwijs op universiteiten. Ze ontwikkelt een conceptueel raamwerk voor doceren in dit soort onderwijs, en onderbouwt dit met de resultaten uit enquêtes en interviews onder honoursdocenten in Nederland en de Verenigde Staten, waar in de jaren 1920 de wieg van honoursonderwijs stond. Bij alle verschillen kiezen Amerikaanse en Nederlandse docenten voor een manier van lesgeven die vorm geeft aan dezelfde drie pijlers: het creëren van een gemeenschap, het stimuleren van academische competenties en het bieden van vrijheid.

land verhuizen naar de Randstad, zo blijkt uit het proefschrift van Viktor Venhorst. Vertrekkers zijn niet per definitie de afgestudeerden met de hoogste cijfers of mannen (integenwoordel: het zijn eerder vrouwen die weggaan). Ook verschilt de vertrek kans per studierichting: pabo- en geneeskundestudenten zijn minder mobiel dan economen en landbouwwetenschappers. Belangrijkste verklaring voor de verhuispatronen is de aanwezigheid van geschikte banen. Ruimtelijk mobiele afgestudeerden hebben echter geen betere banen dan blijvers.

recensie

Sociale bewegingen als grootgebruikers van sociale media

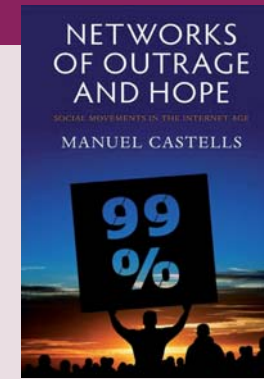
Castells, M. *Networks of Outrage and Hope. Social Movements in the Internet Age.* Polity Press, 306 p., € 16,10.

Manuel Castells is al heel lang een sterauteur in de sociale wetenschappen, de geografie inbegrepen. Na een marxistische periode in Parijs tijdens en na het revolutiejaar 1968 vertrok hij naar Californië. Later combineerde hij zijn hoogleraarschap daar met een positie in Barcelona (Spanje is zijn geboorteland). In 1983 verscheen *The City and the Grassroots* over sociale bewegingen. Het werd in 1996-1998 gevolgd door een trilogie over *The Information Age* waarin digitale netwerken met steeds meer mondiale reikwijdte staan tegenover de geografische plekken waarin het sociale leven vanouds gesitueerd is. Dit onderscheid tussen de *space of flows* en de *space of places* kreeg bij sociaal geografen veel weerklank.

Deze twee hoofdthema's, sociale bewegingen en digitale netwerken, worden in zijn meest recente boek met elkaar verknoopt. *Networks of Outrage and Hope* bespreekt de openhoping van sociale bewegingen in 2011, alle getekend door de steeds verder ontwikkelde digitale netwerken en volgens Castells ook onderling samenhangend. Als baanbrekende ontwikkelingen schetst hij het begin van de Arabische lente in Tunesië en de via internet gevoerde massale discussie over een nieuwe grondwet in IJsland na het financiële debacle daar. Daarna volgt een hoofdstuk over de val van Mubarak en de strijd tegen het militaire regime tot aan de parlementsverkiezingen (eind 2011) in Egypte. Vervolgens komt de Arabische lente elders in het Midden-Oosten aan de orde: in Libië, Bahrein, Yemen en Syrië. Confrontaties tussen protestbeweging en zittende macht ontsponen daar vrijwel direct door geweld. Buitenstaanders en geopolitieke krachten gaan het oorspronkelijke conflict overheersen en marginaliseren de protestbeweging.

Dan zijn er hoofdstukken over de Spaanse *Indignadas* en de *Occupy*-beweging, vooral toegespit op Zuccotti Park vlakbij Wall Street. Alle geschiedenissen stoppen begin 2012.

Castells ziet al deze bewegingen als bundelingen van individuen die hun aanvankelijke vrees om in beweging te komen overwinnen door onderling digitaal contact, en zo gezamenlijk aan hun opgekropte woede uiting durven te geven. Deelnemers communiceren eerst vooral via sociale media.

Enmaai daadwerkelijk in beweging gekomen, vullen zij de virtuele discussieruimte aan met het bezetten van een materiële publieke ruimte, liefst een plek met symbolische uitstraling als het Tahrirplein in Caïro. Vervolgens worden digitale netwerken ook benut om de idealen van de beweging aan de buitenwereld te verkondigen. De combinatie van virtuele en materiële ruimte duidt Castells aan als een nieuwe hybride ruimte waarin de collectief bewerkstelligde autonomie zijn beslag krijgt.

Die autonomie blijft niet vanzelfsprekend bestaan en is inzet van conflict. Anders dan in het verleden zijn de huidige sociale bewegingen zonder vaste leiding. Dit egalitaire karakter is deels een product van de overtuigingen van deelnemers, maar wordt ook in de hand gewerkt door de structuur van de digitale netwerkomgeving. Het draait uiteindelijk om directe democratie (zonder delegatie) in eigen kring. Beelden van, laat staan plannen voor een toekomstige politieke economie zijn daarbij secundair. Sociale actoren buiten de beweging worden waargenomen als bedreiging, als deel van het regime waartegen men zich afzet. Een genuanceerde blik op het veld van potentiële bondgenoten en rivalen ontbreekt.

Castells legt alle nadruk op *the Net and the Self*, het aan netwerken aangehaakte individu. Het verloop van de bewegingen kan hij daarmee niet goed duidelijk maken. Dat de Arabische lente op veel plaatsen een tranendal is geworden, daarover staat wel het een en ander in zijn boek, maar de digitale netwerken spelen daar nauwelijks een rol in. Waarom de *Occupy*-beweging en de *Indignadas* zo snel verliepen, blijft eigenlijk ongewis. *Networks of Outrage and Hope* is een haastig, persoonlijk, met flair en steun van velen in elkaar gezet boek over de recente, elkaar aanstekende reeks sociale bewegingen die zich met spectaculaire acties op straat tegen de steunpilaren van de heersende politieke economie richtten. Het is geschreven met de neus op de hectiek van de bewegingen en met veel sympathie voor de deelnemers, opgezet vanuit een langjarige interesse in sociale bewegingen en hun gebruik van internet, sociale media en mobieltelefoon.

Herman van der Wusten